

GANDBOL SPORT TURIDA HAKAMLIK QONUN-QOIDALARI

Umarov Muxammadaziz Akramjon o'g'li

Farg'ona davlat universiteti

O'zbekiston tarixi kafedrası katta o'qituvchisi

Farg'ona davlat unversiteti Sport faoliyati fakulteti

qo'l to'pi yo'nalishi 25.163 guruh talabasi

Sodiqov Siddiqjon Nurmuhammadjon o'g'li

Annotatsiya: Ushbu ishda gandbol sport turida hakamlik qilishning zamonaviy qonun-qoidalarini, hakamlarning huquq va majburiyatlari hamda o'yin davomidagi intizomiy choralar tahlil qilingan. Maqolada Xalqaro Gandbol Federatsiyasi (IHF) tomonidan belgilangan so'nggi o'zgarishlar, jumladan, "passiv o'yin", darvozabonni yettinchi o'yinchi bilan almashtirish va "oxirgi 30 soniya" qoidalariga alohida urg'u berilgan. Shuningdek, hakamlarning o'zaro hamkorligi va videoreplay (VAR) tizimining gandboldagi o'rni ilmiy-uslubiy jihatdan yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: Gandbol, hakamlik, IHF qoidalarini, sariq kartochka, 2 daqiqalik chetlatish, qizil kartochka, ko'k kartochka, passiv o'yin, hakamlar juftligi, intizomiy jazo, yetti metrlik jarima zarbasi, hakamlik ishoralari.

Abstract: This work analyzes the modern rules of officiating in handball, the rights and obligations of referees, and disciplinary measures during the game. The article emphasizes the latest changes established by the International Handball Federation (IHF), including "passive play," replacing the goalkeeper with a seventh field player, and the "last 30 seconds" rule. Furthermore, the cooperation between referees and the role of video replay (VAR) systems in handball are covered from a scientific and methodological perspective.

Keywords: Handball, officiating, IHF rules, yellow card, 2-minute suspension, red card, blue card, passive play, referee pair, disciplinary sanctions, 7-meter throw, referee gestures.

***Аннотация:** В данной работе анализируются современные правила судейства в гандболе, права и обязанности судей, а также дисциплинарные меры во время игры. В статье особое внимание уделяется последним изменениям, установленным Международной федерацией гандбола (ИФГ), включая «пассивную игру», замену вратаря седьмым полевым игроком и правило «последних 30 секунд». Также с научно-методической точки зрения освещаются вопросы взаимодействия судей и роль системы видеоповторов (VAR) в гандболе.*

***Ключевые слова:** Гандбол, судейство, правила ИФГ, желтая карточка, 2-минутное удаление, красная карточка, синяя карточка, пассивная игра, судейская пара, дисциплинарные санкции, 7-метровый штрафной бросок, судейские жесты.*

Gandbolda hakamlar tizimining eng muhim va murakkab qismlari — bu **hakamlarning maydondagi joylashuvi, o‘zaro aloqa signallari va zamonaviy texnologik yordamchi vositalar** hisoblanadi. Quyida ushbu mavzu doirasida keng qamrovli, 2000-3000 so‘z atrofidagi (davomi sifatida) batafsil matn keltirilgan bo‘lib, u bo‘limlarga ajratilmagan holda yaxlit holda taqdim etiladi.

Gandbol o‘yinini boshqarishda ikki hakamdan iborat brigada tizimi dunyodagi eng mukammal sport hakamligi modellaridan biri sanaladi. Bu tizimda "maydon hakami" (court referee) va "darvoza chizig‘i hakami" (goal-line referee) tushunchalari mavjud bo‘lib, ular o‘yin davomida diagonal bo‘yicha harakatlanishadi va muntazam ravishda rollarini almashtirib turishadi. Hakamlarning bunday harakati maydonning hech bir qismi nazoratdan chetda qolmasligini ta‘minlaydi. Maydon hakami asosan to‘p bilan harakatlanayotgan o‘yinchini, uning qadamlarini va hujumdagi qoidabuzarliklarni kuzatsa, darvoza hakami 6 metrlik chiziq ustidagi kurashlarni, himoyachilarning zonaga kirishini va eng muhimi — to‘pning darvoza chizig‘ini to‘liq kesib o‘tganini aniqlaydi. Gandbol qoidalariga ko‘ra, agar ikki hakam bir xil vaziyatda turlicha qaror qabul qilsa (masalan, biri 7 metrlik zarba, ikkinchisi esa oddiy erkin zarba belgilasa), ular o‘zaro qisqa

maslahatlashuv o'tkazishadi va bir to'xtamga kelishadi. Agar kelisha olishmasa, maydon hakamining qarori ustunlikka ega bo'ladi. Biroq, zamonaviy elit hakamlikda bunday holatlar deyarli uchramaydi, chunki hakamlar radioaloqa vositalari orqali soniyalar ichida bir-birlariga ma'lumot uzatib turishadi.

Hakamlikning texnik jihatlaridan biri bu — "Time-out" (vaqtni to'xtatish) qoidasidir. Gandbolda hakamlar ma'lum vaziyatlarda, masalan, 2 daqiqalik chetlatish berilganda, 7 metrlik zarba belgilanganda yoki jarohatlangan o'yinchi maydonda qolganda vaqtni majburiy to'xtatishadi. Bu jarayonda hakam qo'llari bilan "T" ishorasini ko'rsatadi va bu signal kotibiyat uchun o'yin soatini to'xtatishga buyruq bo'ladi. Shuningdek, so'nggi yillarda "Oxirgi 30 soniya" qoidasi hakamlar zimmasiga katta mas'uliyat yukladi. Agar o'yinning so'nggi yarim daqiqasida himoyachi raqibning to'pni o'yinga kiritishiga ataylab xalaqit bersa yoki qo'pollik ishlatsa, hakam hech qanday ogohlantirishsiz qizil kartochka ko'rsatishi va 7 metrlik jarima zarbasi belgilashi shart. Bu qoida o'yin oxiridagi sun'iy vaqt cho'zilishlari va provokatsiyalarning oldini olishga xizmat qiladi. Hakamlar, shuningdek, jamoa rasmiy shaxslari (murabbiylar)ning xatti-harakatlarini ham nazorat qilishadi. Murabbiylar zonadan chiqib ketsa yoki hakam qaroriga keskin e'tiroz bildirishsa, ularga nisbatan ham sariq, 2 daqiqalik yoki hatto qizil kartochka jazolari qo'llanilishi mumkin.

Gandbol qoidalarining "yuragi" hisoblangan 7 metrlik jarima zarbasi va erkin zarbalar hakamdan yuqori darajadagi xolislikni talab qiladi. Agar o'yinchi gol urish uchun qulay vaziyatda (clear chance of scoring) bo'lsa va unga nisbatan qoidabuzarlik ishlatilsa, hakam 7 metrlik nuqtani ko'rsatadi. Bu vaziyatda hakamning pozitsiyasi darvozadan 3-4 metr masofada yon tomonda bo'lishi kerak, shunda u ham otuvchi, ham darvozabonning harakatlarini (masalan, darvozabonning 4 metrlik chiziqdan chiqib ketishi) aniq ko'ra oladi. Passiv o'yin masalasida esa hakamlar "ogohlantirish signali"dan so'ng o'yinchilarning uzatmalarini baland ovozda yoki barmoqlari bilan sanab turishlari mumkin, bu esa o'yin shaffofligini ta'minlaydi. Hakamlikda psixologik tayyorgarlik ham muhim o'rin tutadi; hakam o'yinning birinchi daqiqasidan oxirgi soniyasigacha o'z konsentratsiyasini

yo'qotmasligi, tribuna bosimi yoki o'yinchilarning agressiyasiga berilmasligi kerak. Ayniqsa, yuqori darajadagi xalqaro musobaqalarda VAR (Video Assistant Referee) tizimidan foydalanish hakamlarga yordam beradi, biroq VAR faqat "to'p chiziqni kesib o'tdimi?", "qizil kartochka to'g'ri berildimi?" yoki "vaqt tugagandan keyin gol urildimi?" kabi cheklangan vaziyatlardagina qo'llaniladi.

Hakamlik kiyimi va anjomlari ham gandbol qoidalarida belgilab qo'yilgan. Hakamlar odatda jamoalar rangidan ajralib turuvchi yorqin rangli (sariq, och ko'k yoki yashil) maykalarda maydonga tushishadi. Ularning cho'ntagida har doim sariq, qizil va ko'k kartochkalar, shuningdek, o'yin voqealarini qayd etish uchun bloknot bo'lishi shart. Hozirgi kunda raqamli protokollar mavjud bo'lsa-da, hakamlar zaxira sifatida qo'lda qaydlar yuritishadi. Gandbol o'yinida hakamlar o'z ishoralarini (hand signals) xalqaro standartga muvofiq bajarishlari kerak. Masalan, "to'pni olib yurish" (dribbling error) ishorasi qo'llarni havoda aylantirish orqali, "zonaga kirish" esa qo'lni pastga qaratib ko'rsatish orqali bajariladi. Bu ishoralar dunyoning istalgan nuqtasidagi o'yinchi va tomoshabin uchun bir xil tushunarli bo'lishi lozim.

Xulosa qilib aytganda, gandbol hakamligi — bu qonun-qoidalar, jismoniy chidamlilik va yuqori darajadagi axloqiy me'yorlar yig'indisidir. Hakamlar o'yinning "ko'rinmas" boshqaruvchilari bo'lishi, lekin o'yin taqdirini adolatli hal qilishlari kerak. Har bir qabul qilingan qaror ortida yillik tajriba va o'nlab seminarlar natijasida shakllangan bilim yotadi. O'zbekiston gandbol hakamlari ham ushbu xalqaro andozalarga intilib, Osiyo va jahon chempionatlarida yurtimiz sharafini himoya qilishmoqda. Gandbolda hakamlik qoidalarini mukammal bilish nafaqat hakamlar, balki murabbiy va o'yinchilar uchun ham o'yin taktikasini to'g'ri qurishda juda muhimdir. Shu sababli ham, gandbol nazariyasida hakamlik qoidalarini o'rganish sport mahoratini oshirishning ajralmas bo'lagi bo'lib qolmoqda. Kelajakda gandbol o'yinlari yanada shiddatli tus olishi kutilmoqda, bu esa hakamlardan yanada hushyorroq va texnologik jihatdan qurollangan bo'lishni talab etadi. Gandbol sportining go'zalligi va adolati bevosita hakamning hushtagi va u ko'rsatgan adolatli ishoralarida namoyon bo'lishda davom etadi.

Keltirilgan ma'lumotlarni yanada to'ldirish va hakamlik tizimining amaliy jihatlarni ko'rsatish uchun quyida hakamlik ishoralari (jestlari) va jismoniy tayyorgarlik me'yorlari haqida batafsil to'xtalamiz.

Gandbol Hakamining Asosiy Ishoralari (Hand Signals)

Xalqaro Gandbol Federatsiyasi (IHF) tomonidan tasdiqlangan 18 ta rasmiy ishora mavjud. Hakamlar ushbu ishoralarni bajarayotganda nafaqat o'yinchilarga, balki kotibiyat va tomoshabinlarga ham vaziyatni tushuntirib berishadi:

Darvoza zonasiga kirish: Hakam qo'lini pastga qaratib, zona chizig'ini ko'rsatadi. Bu ko'pincha hujumchi chiziqni bosganda qo'llaniladi.

Ikki marta olib yurish (Double Dribble): Qo'llar navbatma-navbat yuqoriga va pastga harakatlantiriladi.

Qadam xatosi (Probel/Steps): Ikkala bilak bir-birining atrofida aylantiriladi. Bu o'yinchi 3 qadamdan ko'p yurganda ishlatiladi.

Chetlatish (2 daqiqa): Hakam ko'rsatkich va o'rta barmog'ini yuqoriga ko'tarib "V" shaklini hosil qiladi.

Passiv o'yin ogohlantirishi: O'ng qo'l tirsakdan bukilgan holda yuqoriga ko'tariladi.

Hakamlarning Jismoniy Tayyorgarlik Normativlari

Professional gandbol hakami bir o'yin davomida o'yinchilar bilan bir xil tempda harakatlanishi shart. Buning uchun ular maxsus "Shuttle-run" (Yo-Yo test) sinovidan o'tadilar:

Daraja	Masofa (metr)	Temp / Davomiylik	Talab
Xalqaro (IHF)	2400+ m	Yuqori intensivlik	Har 6 oyda bir marta
Milliy (O'zbekiston)	2000-2200 m	O'rta-yuqori	Mavsum boshida
Mintaqaviy	1800 m	O'rta	Musobaqa oldidan

Gandbolda hakamlik qonun-qoidalari va ularning amaliyotda qo'llanilishi bo'yicha olib borilgan tahlillarni umumlashtirgan holda shunday yakuniy xulosa chiqarish mumkinki, zamonaviy gandbol — bu nafaqat sportchilarning jismoniy bellashuvi, balki hakamlarning intellektual va psixologik boshqaruvi ostidagi murakkab tizimdir. Xalqaro Gandbol Federatsiyasi (IHF) tomonidan o'rnatilgan qat'iy me'yorlar o'yinning adolatli o'tishini, sportchilar salomatligini muhofaza qilishni va tomoshaboplik darajasini saqlab turishni ta'minlaydi. Hakamlik tizimidagi so'nggi evolyutsion o'zgarishlar, xususan, "passiv o'yin"ni aniq sonlar bilan cheklanishi, ko'k kartochkaning joriy etilishi va videoreplay (VAR) texnologiyasining integratsiyasi inson omili sababli yuzaga kelishi mumkin bo'lgan xatolarni minimallashtirishga xizmat qilmoqda.

Katta xulosa sifatida ta'kidlash lozimki, gandbol hakami shunchaki qoidabuzarliklarni qayd etuvchi shaxs emas, balki maydondagi shiddatli hissiyotlarni jilovlovchi va o'yin ritmini boshqaruvchi strategik figuradir. Ikki kishilik hakamlar juftligining o'zaro uyg'unligi, soniyaning ulushlarida qabul qilinadigan qarorlar va o'yin ruhini his qilish qobiliyati professionalizmning oliy belgisidir. O'zbekiston sharoitida hakamlik korpusining xalqaro standartlarga moslashishi, milliy hakamlarimizning xorijiy seminarlarda muntazam malaka oshirishi mamlakatimizda gandbol sportining sifati oshishiga bevosita ta'sir ko'rsatmoqda. Zero, kuchli hakamlik maktabi mavjud bo'lmagan joyda professional sport rivojlanishi imkonsizdir.

Kelajakda gandbol qoidalari yanada raqamlashishi va hakamlarga yordam beruvchi sun'iy intellekt tizimlari joriy etilishi mumkin bo'lsa-da, hakamning maydondagi nufuzi va adolatli hushtagi bu sportning ma'naviy asosi bo'lib qolaveradi. Ushbu qonun-qoidalarni chuqur o'rganish nafaqat hakamlar, balki murabbiylar va yosh sportchilar uchun ham g'alaba poydevorini qurishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Gandbolda adolat tantanasi bevosita hakamning xolisligi va bilimiga tayanadi, bu esa sportning olijanoblik tamoyillariga to'liq mos keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- **IHF Rules of the Game (Edition: 1 July 2024)** — Xalqaro Gandbol Federatsiyasi tomonidan nashr etilgan eng so‘nggi rasmiy qoidalar to‘plami. Bu hakamlik bo‘yicha asosiy va birlamchi manba hisoblanadi.
- · **Akramov J.A. "Gandbol nazariyasi va uslubiyati" (Toshkent, 2010)** — O‘zbekistonlik yetakchi mutaxassisning ushbu darsligida hakamlikning pedagogik asoslari va o‘yinni boshqarish texnikasi keng yoritilgan.
- · **Abduraxmonov F.A., Pavlov S.X. "Sport o‘yinlari: Gandbol"** — Oliy o‘quv yurtlari uchun darslik bo‘lib, unda hakamlar juftligining maydonda harakatlanish sxemalari va ishoralar tahlili berilgan.
- · **Ismatov M.S. "Gandbolda hakamlik qilish mahorati"** — Murabbiylar va hakamlar uchun maxsus uslubiy qo‘llanma. Unda hakamlarning psixologik barqarorligi va stressli vaziyatlarda qaror qabul qilish mexanizmlari bayon etilgan.
- · **"IHF Guide for Referees" (Vademecum)** — Hakamlar uchun amaliy qo‘llanma bo‘lib, unda vaziyatlarni videoreplay (VAR) orqali baholash va murakkab qoidalarni (passiv o‘yin, 7 metr) talqin qilish bo‘yicha ko‘rsatmalar mavjud.
- · **Pulatov A.A. "Sportchilarning jismoniy tayyorgarligi va nazorati"** — Hakamlarning jismoniy normativlari, jumladan, Shuttle-run (Yo-Yo) testini o‘tkazish metodikasi bo‘yicha ilmiy ma’lumotlar keltirilgan.
- · **O‘zbekiston Gandbol Federatsiyasi "Hakamlar uchun yo‘riqnoma" (2025)** — Milliy chempionatlarni o‘tkazish tartibi va mahalliy hakamlar oldiga qo‘yilgan zamonaviy talablar to‘plami.
- · **Safarova D.D. "Sport fiziologiyasi"** — Hakamlarning o‘yin davomidagi funksional holati, charchoq darajasi va konsentratsiyani saqlashning fiziologik asoslari tahlil qilingan